

ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ ЯК КОМУНІКАЦІЙНА ПРОБЛЕМА

Сергій КВІТ,
декан факультету соціальних
наук і соціальних технологій
Національного університету
«Києво-Могилянська Академія» (НаУКМА),
доктор філологічних наук,
доктор філософії, професор

(Виступ 15 січня 2005 року на науковій
конференції у Познаньському університеті
(Польща, 15-16 січня 2005 р.)

Феномен української т.зв. «помаранчевої» революції вже знаходить багато тлумачень у світі – згідно з різноманітними методологіями, смаками і традиціями. Я пропоную поглянути на нього передусім не за аналогіями, а із середини, допускаючи його ідейну неповторність та самоцінність. Досліджуючи той ґрунт, з якого він виріс, ми зможемо відповідно залучати різноманітну методологічну аргументацію. Чи є моя точка зору незаангажованою? В буквальному сенсі слова – ні. Не тому, що моя доповідь не є науковою. Навпаки, я намагався представити на ваш суд саме науковий виступ. І не тому, що між двома кандидатами на пост Президента України я вибрав Віктора Ющенка. Насправді, в певному розумінні, українці не мали жодного вибору, окрім Ющенка. Але до цього питання ми повернемося пізніше.

Отже, найперше – це стиль. Увечері 21 листопада (день другого туру виборів) у прес-центрі штабу Віктора Ющенка, який розміщувався в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», відбувся показ моди «помаранчевого стилю» («Помаранчева вечірка» була організована дирекцією Національного тижня прет-а-порте «Сезони моди» – ред.). Верхній одяг, куртки, блузки, шарфи і шапки оранжевого кольору демонструвалися на подіумі перед вдячною журналістською публікою. Після цього – концерт популярних виконавців. Віктор Ющенко пізніше багато разів повторював на Майдані слова про «елегантну революцію». До певної міри ця фраза стала ключовою. Однак

демонстрація стилю-2004 не була першою. Буде доречним пригадати інший показ моди, організований «Нашою Україною» у стилі «етно», який відбувся в Музеї національного мистецтва через півроку після перемоги на парламентських виборах у 2002 році. На тлі приватної фольклорної виставки українського автентичного одягу, яка належала Вікторіві Ющенку, свої колекції представляли модні українські дизайнери. Тоді також ішлося про новий стиль у політиці й потребу зміни стилю української влади.

Слід зазначити, що, незважаючи на інформаційну блокаду, в якій перебувала тоді «Наша Україна» разом з іншими опозиційними силами, сюжет про показ моди з Музею національного мистецтва потрапив до новинних блоків всеукраїнських телевізійних каналів – яскрава картинка з мінімумом політичної інтерпретації. Однак представлення нового стилю в умовах ідеологічного хаосу тих років таки відбулося. Семантика стилю одягу-поведінки-політики чітко символізувала для масової свідомості потребу і можливість якісних змін у суспільно-політичному та культурному житті України. Пізніше яскраве помаранчеве відмежування нового політичного стилю від старого на президентських виборах 2004 року вже ввібрало в себе всі сподівання на гідне життя, яке сформувалося в українському суспільстві. Помаранчева революція явила нам надзвичайно високу політичну культуру українського суспільства – набагато вищу, ніж могли собі уявити аналітики та експерти. Тут нам знову треба повернутися назад – десь до 2000-2001 років, до того часу, коли Віктор Ющенко очолював український уряд, що намагався проводити не якусь революційну, а нормальну економічну політику і тому виявився небезпечним для режиму Леоніда Кучми.

На мій погляд, тоді відбувався процес формування нових українських політичних лідерів. Не самі провідники, так би мовити, прийшли до народу і вирішили його очолити, а навпаки, це сталося значною мірою через зворотний зв'язок. Тобто **українці спочатку створили собі ідеали національних лідерів, а вже потім почали їх приміряти до реальних людей** – насамперед до Віктора Ющенка і Юлії Тимошенко. Цей процес часто був дуже непростим і болючим. Українці

фото Юрія Паніна

хотіли бачити перемогу над злочинним режимом. Проте менша частина готова була йти на барикади негайно, більша ж вважала, що з того нічого не вийде через інертність найширших верств, через невір'я в те, що на боротьбу в принципі може піднятися вся Україна. Так, після смерті журналіста Георгія Гонгадзе тривалий час відбувалися протестні акції проти режиму Кучми. Але на початку 2001 року більшість киян спокійно прогулювалася Хрещатиком, співчуваючи демонстрантам і тим людям, які жили в засніжених наметах, але не приєднуючись до них.

Зовсім по-іншому розпочалася помаранчева революція. У виборчу ніч другого туру, коли стало остаточно зрозумілим, що влада ніяким чином не допустить проведення чесних виборів і готова на будь-які фальсифікації, Юлія Тимошенко закликала киян на дев'яту ранку зібратися на Майдані Незалежності. Багато хто не розходився з вечора. Вранці на мітингу зібралось біля трьохсот тисяч самих лише киян, оскільки ще два наступних дні влада не пропускала до столиці людей з регіонів. Якщо до 22 листопада мітинги опозиції збирали від п'ятнадцяти до ста тисяч – і вважалися вдалимими, то під час помаранчевої революції максимальна кількість постійно діючого мітингу на Майдані, включно з приїжджими з інших областей, досягала півтора мільйона учасників. Виникло наметове містечко, було заблоковано діяльність державних органів влади. Кожний, хто приходив на Майдан, знав своє місце, не казав іншим, як і що треба робити, а сам брав на себе певний обсяг роботи і відповідальність.

Слід розуміти, що Віктор Янукович не мав у Києві жодного власного електорату, як його не мав і чинний тоді Президент Леонід Кучма. Спроби змусити киян приходити на якісь масові заходи через керівництво окремих підприємств і навчальних закладів мали жалюгідний характер. На протигагу мільйонному Майданові кілька разів автобусами і потягами привозилися великі групи людей з Луганської і Донецької областей. Їх набирали кількома способами: залучали тих робітників, які просто з'явилися на роботу, організовували свого роду екскурсійні групи, до Києва прибували представники сімей робітників, які працювали на певному підприємстві, під загрозою позбавлення роботи, також порівняно невеликі групи хуліганів і, нарешті, вірні Російської Православної Церкви та ряжені, які називали себе козаками. Відмінна риса помаранчевої революції – толерантність і переконаність у своїй правоті. Приїжджі «прихильники Януковича» були зустрінуті гостинно. Не відбулося жодної бійки. Оскільки переважна більшість «екскурсантів» була покинута в Києві напризволяще, їх годували, давали притулок, з ними розмовляли і переконували. Це робили не якісь професійні агітатори, а прості люди доступною мовою – практично завжди стихійно, проте надзвичайно вмотивовано й організовано.

Це усна комунікація, яка в межах помаранчевої революції досягла значного ефекту. Люди бачили поруч

себе таких же, як і вони самі. Несподівано всі усвідомили, що «нас багато і нас не подолати» – це одне з головних гасел помаранчевої революції. Українці ставали чимось одним, спілкуючись на Майдані у Києві, на майданах інших міст України, при обміні спостерігачами на переголосованні другого туру виборів за схемою «прихильники Ющенко – прихильники Януковича». Оперативну правдиву інформацію про події спочатку поширювали поодинокі мас-медіа, які висвітлювали діяльність опозиції. Насамперед це телевізійні засоби масової інформації «5 канал», «Ера» і «Київ», радіо «Ера», «Київ» і «Люкс», газети «Україна молода» і «Дзеркало тижня» та ін. Українці виговорилися в Києві на знаменитій майданній сцені, без перебільшення, за кілька сот років. **Відбулася комунікативна інтеграція всієї нації.** Рейтинги новин опозиційних медіа значно перевищили показники традиційно найпотужніших телеканалів «1+1» та «ІНТЕР», контрольованих владою, а безпосередньо – СДПУ(о). Ненабагато м'якшими у шельмуванні опозиції були телеканали т.зв. «холдингу Пінчука». Однак «помаранчева революція» змела темники і цензуру через страйки журналістських колективів – телевізійні новини стали більш адекватними. Поступово вступає в силу новий важливий ринковий чинник – цензуровані новини стають нецікавими і їх просто не дивляться. Українці мають з чого вибирати. Тобто руйнується інформаційна блокада опозиції в загальнодержавному масштабі. Ми не схильні переоцінювати позитивні зміни в українських медіа. Вони є незворотними лише в тому сенсі, що якісно змінилося саме українське суспільство. Але створення цивілізованого мас-медійного ринку в Україні, включно з повагою до закону й належним розумінням професійної етики, ще попереду.

Досі ці процеси зовсім не торкнулися знакового для нашого сьогодення контрреволюційного телевізійного каналу з Донбасу з гумористичною назвою «Україна», діяльність якого спрямована на дезінтеграцію України. Тут трансливалися телевізійні фільми з прямою аналогією між Ющенком і Гітлером, проводилася агітація за відокремлення від України південних і східних земель, звідси потрапив «у маси» відомий хіт помаранчевої революції – виступ дружини Януковича про наколоті апельсини й американські валянки. Зайвим буде нагадувати, що метою такої антиукраїнської настанови є збереження правил гри корупційної системи, сформованої за часів Леоніда Кучми, збереження надприбутків регіональних еліт та втручання Росії, яка, за різними оцінками, вклала в українські вибори близько 900 мільйонів доларів. Низький професіоналізм цього телеканалу – як мінімум незбалансовані новини та представлення тільки однієї точки зору – є паразитуванням на пострадянській психології, яка всі роки незалежності України консервувалась на Донбасі. Перед помаранчевою революцією тут відбувалася справжня інформаційна блокада й обман аудиторії через систематичне подання неправдивої інформації. Обробленою таким чином масовою свідомістю легше маніпулювати. **Цілі регіони України штучно вилучалися із загальнонаціональної комунікації.**

Оскільки центральні і значна частина місцевих за-собів масової інформації належать олігархічним гру-пам, які підтримували режим Кучми, або державі, що є найбільшим порушником усіх норм, можливість вибору новин і сприйняття адекватної інформації звузилася в загальнодержавному масштабі до мінімуму. І все ж на початку XXI ст. повна інформаційна блокада в Україні вже була неможливою. Окрім перших опозиційних ме-діа, які перебувають під певним контролем хоча б че-рез необхідність одержання ліцензій та реєстрації, ми повинні згадати інтернет, реальна можливість тиску на який була мінімальною. Він відіграв винятково важли-ву роль у помаранчевій революції. Український інтер-нет надзвичайно розвинувся саме з журналістського боку, не лише як засіб передачі не цензурованої ін-формації, але також як публіцистичний засіб. Напри-клад, за короткий час витворилася ціла культура полі-тичної сатири. Перемога опозиції в інтернеті, а це означає – серед тих, хто шукає правдивої інформації та зрештою має вплив на прийняття рішень – була пов-ною і беззастережною.

Тут ми підходимо до однієї з головних наших проб-лем – самого вибору. Питання ніколи не стояло таким чином: Ющенко чи Янукович, оскільки в другому ви-падку взагалі не йшлося б про майбутнє України як єв-ропейської держави. Віктор Янукович не є самостій-ною політичною фігурою, і його майбутнє лідерство в опозиції Вікторові Ющенку є дуже сумнівним. Однак ті політичні сили, які його підтримували, вважали, що їх-ні можливості маніпулювання українцями безмежні, що це безтямне населення безіменної території не має ані власної гідності, ані спроможності захистити свої ін-тереси, що його можна експлуатувати як завгодно. То-му-то некоректно порівнювати режим Леоніда Кучми з режимом Слободана Мілошевича. Можемо ставити поруч Мілошевича і Путіна, як за злочини проти людст-ва, так і, з іншого боку, за прагнення зробити щось добре для своїх націй і держав, при всій хибності розу-міння того, що ж насправді є добрим, а що поганим. **Режим Кучми був цілком оригінальним для сучас-ної Європи в розумінні його повної маргіальності й тотальної корумпованості. Він не робив для Укра-їни і українців зовсім нічого.** Сенсом його існування була нажива, особисте збагачення олігархічного ото-чення, що перебувало поза правовим полем. Відповід-но метою Віктора Януковича як спадкоємця режиму було встановлення на території України грабінницької диктатури під протекторатом в черговий раз модерні-зованої Російської імперії, яка зараз втрачає Україну як кадрову та економічну базу для реалізації своїх аг-ресивних амбіцій.

Теперішня спроба дезінтеграції України є продов-женням радянської політики доби перебудови, коли в масову свідомість були запуснені тези про існування як мінімум трьох неіснуючих народів: русинів-закарпат-

ців, новоросів-одеситів і окремого кримського народу, про що 1994 року писав Ярослав Дашкевич*.

Нині потуги на розкол спрямовуються по лінії укра-їномовних та російськомовних громадян та «розвине-ного» сходу України на противагу «недорозвиненому» заходу. Всі дезінтеграційні сили, при всьому різнома-нітті їхніх інтересів, сходяться у спільному надзавданні: не допустити створення економічно потужної, євро-пейської за духом української держави. У цьому пра-гненні об'єдналися три інституційні сили: «негнучкі» олі-гархи, які прагнуть реставрації статус кво попереднього режиму, комуністи та Російська Правос-лавна Церква, зареєстрована під назвою «Українська Православна Церква Московського Патріархату», ан-тидержавна діяльність якої давно вже потребує крими-нального розслідування.

Чим же є по суті помаранчева революція? Західні спостерігачі відзначили її ненасильницький характер, високу політичну культуру українського суспільства, яке «несподівано» виявилось готовим до побудови громадянського суспільства. Також готовність україн-ців відстоювати свої конституційні права, включно із правом на чесні вибори та свободу слова. Проте не тут заховано корінь проблеми. Насправді **українська на-ція реалізовує своє право на гідне життя у власній незалежній державі.** Всі ідеали тут озвучено Тарасом Шевченком. Про свою хату, в якій своя правда і сила, і воля. Про Вашингтона з праведним законом. Нарешті про сім'ю велику, сім'ю вольну, нову. В Україні відбува-ється подолання не стільки пострадянського, скільки постколоніального статусу. Та інформаційна війна, яку було розв'язано проти українського народу режимом Леоніда Кучми, по суті є лише епізодом тієї війни, що ведеться проти України з боку сусідньої Росії.

Не існує якогось абстрактного громадянського сус-пільства. Ідеї європейської інтеграції можуть здійснюва-тися тільки в конкретних незалежних державах, нації яких змогли реалізувати у себе ці права, щоб потім, на основі спільних правил гри, створити об'єднану Європу. Якщо ми поставимо питання таким чином: за що боро-лися українці під час помаранчевої революції? – відпо-відь буде такою: ми боролися за гідне життя. І в першу чергу це не економічні показники, а цінності, європейсь-кі цінності. Учасники безперервного мітингу, який відбу-вався під стінами Верховного Суду, коли він розглядав скаргу про фальсифікації виборів з боку чинного режи-му, скандували: «Правда є!» Це справді дивно, але ук-раїнці щиро вірять у такі прості істини. Все інше – похід-не. Не слід дуже захоплюватися ненасильницьким характером помаранчевої революції. Справді, толеран-тність, витримка, настроєність на позитив, вражають. Добре, що все відбулося саме так. Але українці зібрали-ся на Майдані для того, щоб змінити своє життя, і вони були готові боронити свою революцію.

*Дашкевич Ярослав Романович, 1926 р.н., видатний сучасний історик, очолює Львівську філію Інституту української археографії та джерелознавства НАН України.

Належна політична культура не виникла нізвідки наприкінці 2004 року. Так само і проголошення незалежності у 1991 році не можна вважати безкровним. Адже втрати українців під час визвольних змагань початку ХХ ст., сталінських репресій, кількох голодоморів, також у Другій світовій війні, під час націоналістичного резистансу і дисидентського спротиву обчислюється не менш як тридцятьма мільйонами людей, які загинули насильницькою смертю. **Тобто насамперед помаранчева революція була завершенням національно-визвольної боротьби. Поруч з тим, вона також мала виразну соціальну спрямованість.** Разом з правими в ній взяли активну участь українські ліві. В боротьбі за побудову соціальної держави вповні реалізувалася і ця українська політична традиція. Помаранчева революція носить також буржуазний характер, оскільки середній клас, який встиг сформуватися в сучасній Україні, як і великий бізнес, вимагають прозорих правил гри і створення цивілізованого ринку. **Тому найважливіший наслідок помаранчевої революції – це згуртування нації.** В українців виникло відчуття особистої причетності до великих перемін та безпосередньої участі у процесі реалізації державної влади. Ми звикли до іронічного ставлення до влади, оскільки тривалий час будь-яка влада в Україні була окупаційною. Тепер ми входимо в зовсім іншу історичну добу.

Однак ця іронічна традиція, сподіваємося, продовжиться в новій якості, у сенсі підконтрольності влади народові й реалізації принципу народовладдя – справжнього значення терміна «демократія», про що часто забувають. Тімоті Гартон Еш говорив у Києво-Могилянській Академії про помаранчеву революцію як про телевізійну революцію, яка тому і була безкровною, що через медіа стала зрозумілою своїми ідеями та грандіозним розмахом практично всій Україні. Глобальна комунікація, що здійснюється в першу чергу за допомогою телебачення та інтернету, якісно відрізняється від попередньої доби тоталітарних режимів. Останні спиралися на пропагандистське кіно, і це давало можливість фіксувати у масовій свідомості жорстку спотворену картинку шкали вартостей. Нам слід бути пильними щодо застосування медіа у повсякденні. Культура у найширшому значенні цього поняття є найкращим запобіжником перед будь-якою маніпуляцією. Тому свідченням здоров'я суспільства є пошана до інтелектуалів, до тих, хто живе культурою і творить її. Націю не можуть і не повинні озвучувати тільки політики, – каже відомий сучасний український прозаїк Євген Пашковський, але у революційному захваті його слів сьогодні ніхто не чує. З цього погляду ситуація в Україні є далекою від бажаної і повинна виправлятися на краще. Зазначимо лише, що розвиток суспільства – що має стати щепленням від маніпуляцій – ми можемо назвати нашою метою.

Ніколи не втрачаймо віру в щирість, притаманну помаранчевій революції, яка була висловлена гаслом: **«ПРАВДА Є!»** ■

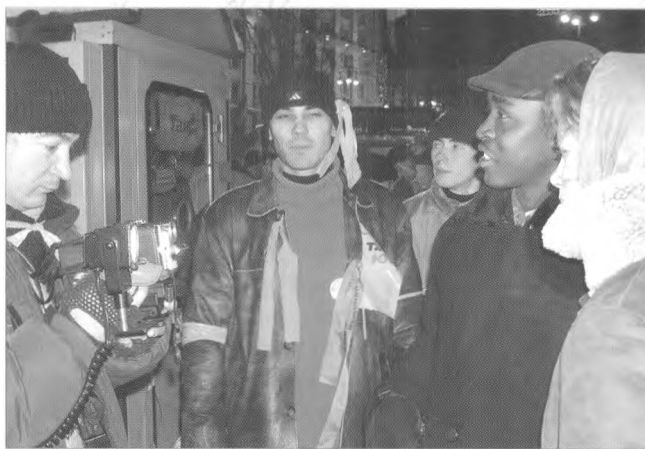

фото Андрія Дашка. Архів ТРК